

EL MATARRANYA, RESERVA DE LA LLENGUA

per
Joan
Sanjuan i
Esquirol

En tota la comarca del Matarranya el català és la llengua de la llar i del carrer. Els seus habitants us diran que parlen barrejat, una espècie de patuès, un popurri o mescla de tot el que es parla pels voltants. La intensitat del seu ús depèn de la comparació que en feu; a un barceloní li pot semblar molt alta. Hem volgut sortir de dubtes sobre si, com passa a la Catalunya Nord, el parlen només la gent gran i els vells. No és així, es parla a totes les edats, sense que es produeixi un tall generacional. Si bé es dirigeixen al foraster en castellà, de seguida canvien quan els responeu en la seva llengua. A l'inrevés del que els passa a molts valencians, la gent del Matarranya se sent socialment revalorada quan parlen català.

La comarca del Matarranya –estratègicament situada al nord-est de la província de Terol, a cavall de tres comunitats autonòmiques – limita al nord amb la província de Saragossa, a l'est amb les comarques catalanes de la Terra Alta i el Baix Ebre, al Sud amb la comarca castellonenca dels Ports, i a l'oest amb la conca del riu Guadalope.

A l'oest del Matarranya, el català guanya parlants en pobles com Aiguaviva, La Ginebrosa, La Canyada de Verich i Sorollera, pobles tots ells que pertanyen a la conca del riu Guadalope. La nomenclatura de pobles, masos i accidents geogràfics del Matarranya no poden ser més explícits, malgrat les sistemàtiques traduccions al castellà, és impossible amagar el pòsit lingüístic català de la immensa majoria de topònims. És el cas de pobles com Valjunquera, Torre del Comte, La Portellada, Penya-Roja de Tastavins, i altres no menys catalans, com Ráfels, Montroig i Valderroures (oficialment Ráfales, Monroyo i Valderrobles).

He intentat amb poc èxit que els habitants del Matarranya em definissin la llengua que parlen. Aquesta dificultat l'he trobada fins i tot en estudiosos que estan treballant per a la seva divulgació i que, tenint els

principis molt clars, es resistien a anomenar-la. Aquesta resistència a definir la llengua s'explica evidentment per motius socials i polítics, però fonamentalment entranya una dificultat d'origen sentida com una anormalitat: ser aragonesos de soca-rel i parlar català. Potser l'explicació més clara és la que va donar-me una senyora, ja gran, nascuda a La Ginebrosa i veïna de La Fresneda. Em deia que Déu, quan anava creant el món i establint les diverses llengües que parlaria cada territori, en haver passat d'Alcanyís, ja fart de l'esforç ingent que representava la seva tasca, va seure's a descansar sobre un pedrís i va exclamar: "aquests que parlin com vulguin". És una manera de dir que es tracta d'un accident, i que, com totes les coses divines, no necessita cap explicació; és així i prou.

Veiem com aquestes dues associacions d'Aiguaviva s'anomenen "Caliu" i "L'Amistat".

Una cosa cal tenir ben clara. Que ningú intenti fer pancatalanisme amb la llengua que parlen aquests aragonesos, en sortiríem tots escaldats, el català en primer lloc. Ells són aragonesos i n'estan orgullosos, de ser-ho. No confonguem el fet cultural de parlar català, que com a tal s'ha de tractar. Una altra cosa és el paper revitalitzador d'aquesta comarca (*Teruel también existe*) que pot jugar Catalunya. Fins ara, per desgràcia, ben migrat, si tenim en compte que en prou feines ha sabut aixecar el nivell de les seves comarques limítrofes: La Terra Alta i el Baix Ebre. No hi ha

Les contradiccions lingüístiques són enormes, a la foto veiem escrit Aiguaviva. La raó? que correspon a la pronunciació local. Per la mateixa raó trobem Pena-Roja en lloc de Penya-Roja.

cap mena de dubte que el País Valencià contribueix a dinamitzar la província de Terol, si bé la influència de Barcelona és tan poderosa que els seus tentacles s'estenen a través dels milers d'habitants d'aquestes terres que emigraren a la capital catalana i ara retornen, encara que sigui temporalment o en període de vacances.

Aquest estiu del 2008 he pogut constatar que el català, al Matarranya, és ben viu. Un jubilat fill de La Ginebrosa que viu a Barcelona i passa llargues temporades a Aiguaviva, em comentava que quan va arribar a Barcelona pensava que el seu català era horrorós, després, quan es va anar millorant la parla amb l'educació escolar, va comprovar que molts dels modismes que ell considerava incorrectes no ho eren i que formaven part del català culte. Efectivament, de barreja, com ells diuen, poca. Això fa que no es pugui parlar d'un patuès, sinó d'una llengua ben definida, carregada de barbarismes, que no és cap altra que el català. Tampoc es pot parlar de recessió, ja voldria un nivell d'ús semblant per a Barcelona i la seva conurració. Amb el català es pot anar d'una punta a l'altra del Matarranya. Estic convençut que si els falsos auguris que pronostiquen la desaparició del català a curt termini prosperessin, el Matarranya en seria l'últim reducte.

Pel que fa a l'ensenyament de la llengua i al seu ús públic o oficial, podríem dir que està en un estadi semblant al de l'època franquista a Catalunya. Hi ha un compromís de la Junta Aragonesa d'impartir classes de català i en català que es va ajornant, excepte en algunes poblacions com Penya-Roja de Tastavins, que ja l'apliquen. La retolació en català és escassa, si bé s'està fent un esforç en recuperar la toponímia catalana. La proliferació de centres d'estudis (etnològics) als pobles fa que es recuperin moltes paraules perdudes o en desús.

espai on conservar objectes de la nostra memòria històrica. Una altra reflexió seria que des de Barcelona tenim moltes coses a aprendre de les terres del Matarranya. I que seria una bona cosa que la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana entrés en contacte amb els centres etnològics del Matarranya.

Una segona aproximació –la primera ja està feta– seria organitzar una excursió per conèixer Penya-Roja de Tastavins, els edificis civils i religiosos, l'aterridora presó del segle XVI, les impressionants roques del Masmut i la magnífica exposició permanent d'etnologia. Els qui ho vulguin fer pel seu compte poden demanar per la Sra. Josefina, telèfon 978.89.67.43

Edifici del museu etnològic de Penya-Roja de Tastavins

Ermita de la Mare de Déu de la Font, a Penya-Roja de Tastavins. L'església fou declarada monument nacional l'any 1931

A Penya-Roja de Tastavins s'ha creat una interessant exposició permanent d'etnologia sobre la vida i oficis tradicionals de la zona, gràcies al treball desinteressat dels membres de l'Associació Cultural Tastavins i al dipòsit de gran quantitat de peces i objectes per part de molts veïns de la localitat. El museu o exposició, la visita del qual és altament recomanable, es presenta en cinc plantes amb un total de 10 sales. Els diferents estris, ferramentes i objectes exposats, estan documentats a través de diversos plafons il·lustrats amb magnífics dibuixos de Pascual Vidal i Fígols, de Massalió, on hi figuren les explicacions i els noms de les peces exposades en castellà i català. Aquesta exposició constitueix no només una magnífica col·lecció de peces etnològiques, única en gènere del Matarranya, sinó també, i sobretot, un exemple de col·laboració i participació de tot un poble per conservar la memòria del seu passat més recent. Quan acompanyat de la seva mentora, la Sra. Josefina, vaig visitar-la, una sana enveja em va recordar que a Sant Andreu de Palomar encara no disposem d'un

Exposició dels estris del carro i arreu de l'animal

La sala amb la fusteria tradicional